

Polski rynek mleka krowiego w 2002 roku

Sławomir Mroczkowski

ATR w Bydgoszczy

Chów bydła mlecznego w Polsce jest jedną z podstawowych gałęzi produkcji rolniczej. Ma duże znaczenie ekonomiczne i społeczne, wzbudzając zainteresowanie hodowców, mleczarzy, a także konsumentów. Krowy są utrzymywane w około 1 mln gospodarstw, stanowiąc ważne źródło stałego dochodu i żywienia członków rodziny rolnika. Z chowu bydła i sprzedaży mleka żyje kilkaset tysięcy gospodarstw. Pracą przy obsłudze bydła i produkcji mleka zajmuje się około 30% zasobów siły roboczej na wsi. Mleko pozostaje ciągle najtańszym źródłem białka zwierzęcego w pożywieniu człowieka. Wydatki na nabiał i masło stanowią ok. 15% budżetu rodzin.

Rok 2002 dla chowu bydła mlecznego i rynku mleka był szczególnie trudny. Od 1 kwietnia 2002 roku rozpoczął się bowiem rok referencyjny, który będzie podstawą do określenia wielkości indywidualnych kwot mlecznych w pierwszych latach kwotowania [6]. Ponadto określono dalsze wymagania dotyczące jakości produkowanego mleka [3]. Od początku lat dziewięćdziesiątych trwa proces restrukturyzacji zaplecza surowcowego mleczarstwa, to jest następuje stopniowe zmniejszanie się liczby krow, a także ich obsady na 100 ha UR, przy jednoczesnej koncentracji chowu i hodowli bydła mlecznego [2]. Pod koniec roku 2002 pogłowia krow wynosiło 2967 tys. sztuk i było, piąty rok z rzędu, niższe od pogłowia w roku poprzednim. Z roku na rok tempo spadku pogłowia krow się zmniejsza i w ostatnim roku wynosiło 0,79% (tab. 1). Znaczą-

ce osłabienie tempa spadku pogłowia krow w roku 2002, w porównaniu do poprzednich lat, obserwowano we wszystkich sektorach. Większość krow – ponad 95% – jest utrzymywana w gospodarstwach indywidualnych, które przede wszystkim kształtują obraz polskiego rolnictwa i to one głównie decydują o dynamice zmian w pogłowiu bydła w Polsce. W sektorze gospodarstw indywidualnych pogłowia krow, w grudniu 2002 roku, liczyło 2835 tys. sztuk i zmalało o 0,76% w stosunku do roku 2001. W poprzednim roku ten sam wskaźnik wynosił 1,81%. Największą dynamikę wzrostu pogłowia krow odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim. Również bardzo wyraźny wzrost pogłowia bydła odnotowano w województwach: wielkopolskim, lubelskim, świętokrzyskim, małopolskim, lubuskim. Natomiast w sześciu województwach: podlaskim, mazowieckim, śląskim, podkarpackim, pomorskim, a zwłaszcza w zachodniopomorskim liczba krow zmalała [5].

Równocześnie ze zmniejszeniem się pogłowia krow w chowie masowym obserwuje się zwiększone zainteresowanie hodowlą bydła zarodowego, a także kontrolą użyteczności mlecznej. Liczba krow objętych kontrolą użyteczności mlecznej w 2002 roku wynosiła prawie 450 tys. sztuk. Tym samym udział krow tworzących populację aktywną w krajowym pogłowiu krow mlecznych wyniósł 15,4%. Jest to wprawdzie wskaźnik znacznie lepszy niż na początku lat dziewięćdziesiątych, jednak znacznie niższy w porównaniu do krajów europejskich, o wysokim poziomie produkcji mleka. Jednak na podstawie stosunkowo dużego zainteresowania hodowców zakupem jałówek zarodowych, a także wymianą pogłowia krow można sądzić, że w przyszłości liczba krow objętych oceną użyteczności mlecznej będzie wykazywać tendencje wzrastające.

Dane dotyczące produkcji i skupu mleka w latach 1996-2002 przedstawiono w tabeli 2. Po wzroście produkcji mleka w roku 2001, w stosunku do dwóch lat poprzednich, w roku 2002 poziom produkcji mleka lekko się obniżył (o 0,9%) i wynosił 11,4 mld litrów, co było skutkiem przede wszystkim zmniejszenia pogłowia krow, ale także pogorszenia się sytuacji paszowej gospodarstw. Jednocześnie obserwowano wzrost jednostkowej wydajności mlecznej, jednak nie zrównoważył on spadku pogłowia w zakresie całkowitej produkcji mleka. W Polsce w 2002 roku przeciętna wydajność mleka od krowy wynosiła 3871 l, najwyższą średnią wydajność mleka (5992 l) uzyskano w sektorze publicznym i była ona o ponad 40% wyższa niż w sektorze gospodarstw indywidualnych [5]. Z kolei średnia wydajność mleka za laktację krow objętych kontrolą użyteczności mlecznej wynosiła 5712 l. Jednostkowa wydajność mleka krow różni się bardzo w poszczególnych regionach kraju.

Tabela 1
Pogłowia krow (tys. sztuk) – stany na koniec roku [2]

Rok	ogółem	Pogłowia krow (tys. sztuk)				razem gospodarstwa osób prawnych*
		sektor prywatny, w tym:			sektor publiczny	
		gospodarstwa indywidualne	spółki sektora prywatnego	razem		
1996	3442	3253	108	3361	81	189
1997	3496	3315	103	3418	78	181
1998	3471	3303	97	3400	71	168
1999	3299	3148	89	3237	62	151
2000	3047	2910	86	2996	51	137
2001	2991	2857	88	2945	46	134
2002	2967	2835	87	2922	45	132

* spółki sektora prywatnego i sektor publiczny

Lata	Produkcja	Produkcja towarowa	Skup		Wydajność mleka (w l/sztukę)			
			ogółem	w tym dla przemysłu mleczarskiego	średnio w kraju	gospodarstwa indywidualne	sektor publiczny	obory pod kontrolą użytkowości
1996	11 355	7955	6396	6315	3249	3191	4784	4391
1997	11 770	8475	6832	6770	3370	3313	4880	4600
1998	12 178	8788	7070	7006	3491	3443	5090	4862
1999	11 915	8575	6486	6324	3510	3463	4952	5027
2000	11 494	8214	6583	6487	3668	3613	5238	5379
2001	11 538	8448	7025	6832	3828	3758	5742	5597
2002	11 433	8503	7219	7007	3871	3800	5992	5712

Tabela 2
Produkcja i skup mleka (mln litrów) oraz wydajność jednostkowa krów, dane GUS [2] oraz KCHZ

Największą wydajność odnotowano u krów w Polsce południowo-zachodniej – w województwie opolskim, dolnośląskim i lubuskim.

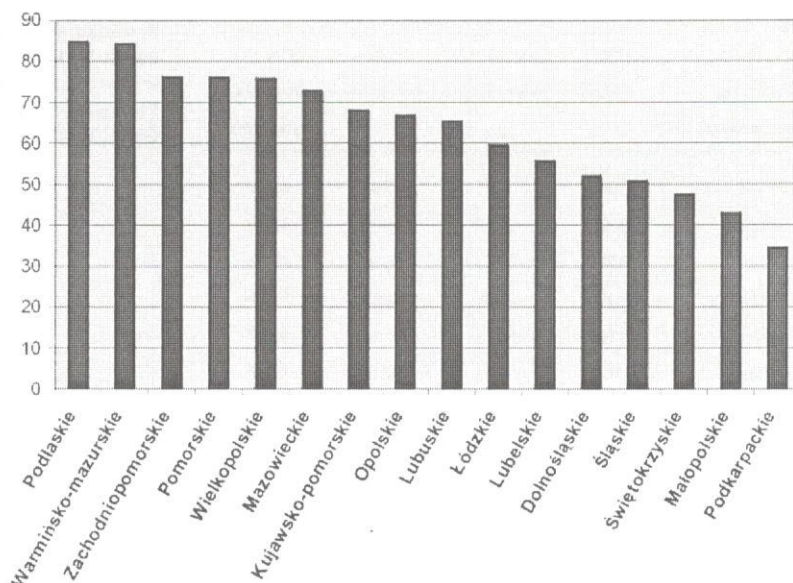
Z roku na rok wzrasta towarowość gospodarstw utrzymujących krowy pod względem produkcji mleka (tab. 2). W roku 2002 właściciele gospodarstw sprzedali 8,5 mld litrów mleka – 7,2 mld w sprzedaży hurtowej i 1,3 mld litrów w sprzedaży bezpośredniej. Mimo spadku produkcji, całkowita sprzedaż mleka w 2002 roku była większa niż w roku poprzednim, głównie na skutek mniejszego zużycia mleka wewnątrz gospodarstw. Skup mleka wzrastał najbardziej dynamicznie w regionach o wysokiej towarowej produkcji mleka, tj. w województwach: podlaskim, mazowieckim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim oraz opolskim. Udział skupu w ogólnej produkcji mleka wahał się od 65% w województwie wielkopolskim i opolskim aż do 90% w województwie podlaskim. W regionach o niskiej towarowości produkcji mleka (województwo podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie) jedynie 20 do 30% wyprodukowanego mleka skupiono do przerobu w przemyśle mleczarskim [5].

Z roku na rok poprawia się również jakość produkowanego i skupowanego mleka. Z danych opublikowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) wynika, że w roku 2002 mleko klasy ekstra stanowiło 69,8% skupionego mleka ogółem, natomiast udział mleka klasy I systematycznie maleje i wynosi obecnie około 21%. W II półroczu 2002 roku najwięcej mleka klasy ekstra skupiono w województwach: podlaskim – 84,7%; warmińsko-mazurskim – 84,2%; zachodniopomorskim – 76,3%; pomorskim – 76,2%; wielkopolskim – 76,9%, mazowieckim – 72,8%, kujawsko-pomorskim – 67,9%, a najmniej w małopolskim – 42,8% i podkarpackim – 34,5% (rys.). Jest to między innymi skutkiem realizacji dopłat przez ARiMR do mleka ekstra [4, 6]. Dopłaty przekazywane są za pośrednictwem podmiotów skupujących, na podstawie zawartych umów. W 2002 roku Agencja przekazała łącznie 176,7 mln złotych na dopłaty do 2,5 mld litrów mleka klasy ekstra. Najwyższe kwoty dopłat

otrzymali w II półroczu 2002 roku dostawcy hurtowi z województw: zachodniopomorskiego – średnio 2,49 tys. zł, dolnośląskiego – 2,48 tys. zł i lubuskiego – 2,47 tys. zł, natomiast najniższe z województw: świętokrzyskiego – 0,42 tys. zł, podkarpackiego – 0,50 tys. zł i małopolskiego – 0,53 tys. zł [1].

Charakterystyczną cechą polskiego rynku mleka jest tradycyjnie utrzymująca się od wielu lat sezonowość produkcji, skupu i przetwórstwa tego surowca. Jest to skutkiem kumulowania się wycieleń w sezonie wiosenno-letnim i pastwiskowego systemu żywienia. W Polsce większość krów nadal cieli się w I i II kwartale, co wiąże się ze zwiększoną podażą mleka w miesiącach letnich. Największa produkcja i skup mleka występuje w czerwcu i lipcu, a najniższa w lutym. Wprawdzie w ostatnich latach zmniejszają się sezonowe wahania dotyczące skupu mleka z uwagi na wzrostu skupu w okresie zimowym. W 2002 roku największy miesięczny skup mleka przewyższał o niespełna 50% skup minimalny, co jest znacznie korzystniejszym wynikiem w porównaniu do efektów uzyskiwanych przed kilkoma laty. Wynika to przede wszystkim z wprowadzenia nowoczesnych technologii chowu bydła mlecznego oraz poprawy żywienia, jakie obserwuje się wraz z postępującą specjalizacją i koncentracją produkcji.

Sezonowość podaży produkowanego mleka rzutuje również na kształtowanie się jego ceny przy skupie w kolejnych miesiącach. W 2002 roku, poczynając od maja aż do września, mleczarnie zwykle płaciły o kilka groszy mniej za litr mleka niż w pozostałych miesiącach roku. Średnia cena skupu mleka w 2002 roku wynosiła 71,8 zł za 100 litrów. Generalnie ceny skupu mleka na koniec 2002 roku były o około 10% niższe niż na koniec 2001 roku. W 2002 roku, podobnie jak w latach poprzednich, odnotowano regionalne zróżnicowanie cen skupu mleka. Najwyższe ceny za mleko płacono, już tradycyjnie, producentom z województwa opolskiego, dolnośląskiego i podlaskiego, a najniższe – ze świętokrzyskiego, małopolskiego i podkarpackiego. Należy to wiązać nie tylko z jakością skupowanego mleka, ale także z potencjałem eko-

Rys. Procentowy udział mleka klasy ekstra w skupie mleka ogółem, w II półroczu 2002 r.

nomicznym i sprawnością organizacyjną zakładów przetwórczych. Dynamika zmian cen skupu mleka była także zróżnicowana terytorialnie. Największa obniżka cen skupu – ponad 10% – nastąpiła w województwach: mazowieckim, łódzkim i lubelskim. Natomiast w województwie dolnośląskim, małopolskim i pomorskim spadek cen był najniższy i nie przekraczał 5% [5].

W 2002 roku obserwowano nadal, utrzymujące się od 1999 roku, spadkowe tendencje spożycia artykułów mleczarskich. W 2002 roku spożycie mleka konsumpcyjnego, łącznie z mlekiem przeznaczonym na przetwory (bez mleka przerobionego na masło), wyniosło 183 l na głowę mieszkańca i było o około 1% mniejsze niż w roku poprzednim, podczas gdy w latach osiemdziesiątych kształtowało się na poziomie około 400 l rocznie. Spadek spożycia mleka wynikał, między innymi, z obniżenia rolniczej produkcji mleka, a także z coraz większego ubożenia ludności.

W związku z dostosowywaniem się do wymogów rynków zachodnich polskie mleczarstwo podlega w ostatnich latach intensywnym procesom modernizacji i restrukturyzacji. Zwiększone wymagania sanitarne i administracyjne wymuszają podejmowanie działań przez mleczarnie w kierunku dostosowania się do regulacji obowiązujących w UE. Sytuacja w przemyśle mleczarskim jest jednak dość zróżnicowana. Spośród około 400 zakładów zajmujących się przetwórstwem mleka, na początku bieżącego roku jedynie 47, zakwalifikowanych do kategorii A, spełnia wymagania obowiązujące w UE. Z kolei 160 mleczarni (kategoria B1) zadeklarowało osiągnięcie koniecznych standardów sanitarno-weterynaryjnych do maja 2004 roku, natomiast 113 zakładów (kategoria B2) zobowiązano do dostosowania się do niezbędnych wymogów do końca 2006 roku. Zakłady te, do czasu spełnienia

obowiązujących standardów, będą mogły produkować na zaopatrzenie rynku wewnętrznego. Do kategorii C – ponad 80 mleczarni, zaliczono te zakłady przetwórstwa, które nie mają szans na dalszy rozwój i zostaną zamknięte.

W 2002 roku, mimo pogorszenia się koniunktury na rynku krajowym i międzynarodowym, nastąpił wzrost produkcji większości wyrobów przemysłu mleczarskiego. Najbardziej zwiększono produkcję jogurtów (o ponad 22%) i serów dojrzewających (o 9,5%). Produkcja masła i mleka odtuszczonego w proszku utrzymała się na poziomie roku poprzedniego. Spadek poziomu produkcji nastąpił tylko w odniesieniu do mleka pełnego w proszku i kazeiny – ponad 20% oraz serów pozostałych – o 9% [5].

Realizując przepisy ustawy o regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych, a także akty wykonawcze [4, 6] Agencja Rynku Rolnego oraz Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa dokonały w roku 2002 następujących interwencji [1, 5] na rynku mleka:

- dopłaty do eksportu (do 37 tys. ton mleka) odtuszczonego mleka w proszku;
- dopłaty do produkcji 40 tys. ton mleka w proszku;
- dopłaty do przechowywania masła (377 ton) i serów dojrzewających (3320 ton);
- dopłaty do zakupu masła i sprzedaży masła;
- dopłaty do mleka klasy ekstra.

Rok 2002 był kolejnym okresem dostosowywania i przygotowania chowu bydła mlecznego w Polsce i krajowego przemysłu mleczarskiego do członkostwa w UE. Wyrazem tego były prace przygotowawcze do wprowadzenia kwotowania mleka, coraz większe interwencje państwa na rynku mleka, a także rozpoczęcie w 2002 roku tworzenia systemu identyfikacji i rejestracji zwierząt w ramach Zintegrowanego Systemu Zarządzania i Kontroli (IACS). W 2002 roku produkcja mleka nieco zmalała w porównaniu do roku 2001, natomiast jego dostawy do mleczarni wzrosły. Odnotowano również fakt zmniejszania się opłacalności produkcji mleka, co odbiło się niekorzystnie na tempie modernizacji obór.

Literatura: 1. Pantera M., 2003 – Dopłaty do mleka Ekstra w 2002 r. Biuletyn Informacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi 3-4/2003. 2. Roczniki statystyczne 1995-2002, GUS. 3. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 5 lipca 2002 roku (Dz.U. Nr 117, poz. 1011). 4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 listopada 2002 roku (Dz.U. Nr 201, poz. 1696). 5. Rynek mleka. Wydawnictwo Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, ARR i IERiGŻ, kwiecień 2003. 6. Ustawa „O regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych” (Dz.U. z 2001 roku Nr 129, poz. 1446).